

UCHWAŁA

Dnia 28 listopada 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Iwona Koper (sprawozdawca)

SSA Władysław Pawlak

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z wniosku J. S.
przy uczestnictwie W. S. i A. K.
o podział majątku wspólnego,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 28 listopada 2012 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Okręgowy w L.
postanowieniem z dnia 29 lutego 2012 r.,

"Czy przekazanie gospodarstwa rolnego na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz. U. Nr 40 z 1982 r., poz. 268 ze zm.) następcy pozostającemu w związku małżeńskim i ustroju wspólności majątkowej skutkuje w każdej sytuacji objęciem przekazanego gospodarstwa wspólnością ustawową w rozumieniu art. 31 k.r.o. (w brzmieniu obowiązującym przed dniem 20 stycznia 2005 r.), czy też skutek taki następuje jedynie w wyniku, odzwierciedlonego w treści czynności prawnej, zastrzeżenia odmiennego od reguły wyrażonej w art. 33 pkt 2 k.r.o.?"

podjął uchwałę:

Gospodarstwo rolne przekazane na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (tekst jedn. Dz. U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.) następcy pozostającemu w ustroju wspólności majątkowej wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków.

Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne powstało przy rozpoznawaniu przez Sąd Okręgowy w L. apelacji uczestniczki od postanowienia wstępnego Sądu Rejonowego, wydanego w sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej. W postanowieniu tym Sąd Rejonowy ustalił skład majątku wspólnego wnioskodawcy i uczestniczki, nie zaliczając do jego przedmiotów spornego gospodarstwa rolnego, czemu dał wyraz w uzasadnieniu postanowienia. W związku z podniesionym przez uczestniczkę w apelacji zarzutem naruszenia art. 31 § 1 k.r.o. przez przyjęcie, że gospodarstwo to nie wchodziło do majątku wspólnego małżonków, Sąd Okręgowy w L. powziął istotne wątpliwości prawne wywołane - jak wskazał - rozbieżnościami w orzecznictwie Sądu Najwyższego odnośnie do tego, czy gospodarstwo rolne przekazane na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz. U. Nr 40 z 1982 r., poz. 268 ze zm. - dalej jako u.u.s.r.) następcy pozostającemu w związku małżeńskim i ustroju wspólności majątkowej skutkuje w każdej sytuacji objęciem tego gospodarstwa wspólnością ustawową w rozumieniu art. 31 k.r.o., czy też skutek taki następuje jedynie w wyniku, odzwierciedlonego w treści czynności prawnej, zastrzeżenia odmiennego od reguły wyrażonej w art. 33 pkt 2 k.r.o.

W stanie faktycznym sprawy gospodarstwo rolne zostało przekazane wnioskodawcy przez rodziców na podstawie umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy zawartej w dniu 16 lipca 1990 r., w formie aktu notarialnego. W czasie zawierania umowy wnioskodawca i uczestniczka pozostawali w związku małżeńskim i w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej. Stroną umowy był tylko wnioskodawca i tylko on jako właściciel nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego został wpisany do prowadzonych dla nich ksiąg wieczystych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin z dnia 14 grudnia 1982 r. została uchylona przez art. 122 ustawy z 20.12.1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. 1991 r. Nr 7, poz. 24 ze zm. - dalej jako u.s.r.). Według przepisów uchylonej ustawy ustala się jednak skutki prawne zawartej na jej podstawie umowy o nieodpłatne przekazanie gospodarstwa rolnego następcy (art. 119 ust. 1 u.s.r.). Do oceny w sprawie rozpoznawanej przez Sąd Okręgowy, czy sporne gospodarstwo rolne weszło do majątku wspólnego byłych małżonków będą mieć zastosowanie - zgodnie z art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r., nowelizującej z dniem 20 stycznia 2005 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 162, poz. 1691) - przepisy art. 31 i 33 k.r.o. w obecnym brzmieniu.

Kluczowe znaczenia dla rozstrzygnięcia powstałej wątpliwości prawnej, stanowiącej przedmiot sformułowanego przez Sąd Okręgowy zagadnienia, ma kwestia charakteru prawnego umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego zawartej na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r., a w konsekwencji zastosowania do jej skutków art. 33 pkt 2 k.r.o.

Zagadnienie to było przedmiotem sporu w piśmiennictwie już na tle wcześniejszej ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin z dnia 27 października 1977 r., (Dz. U. Nr 32, poz. 140 - dalej jako ustawa z 1977 r.), w którym prezentowane były dwa zasadnicze przeciwstawne poglądy. Według pierwszego, umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego jest cywilnoprawną pozakodeksową umową nazwaną o swoistym charakterze, ściśle określoną co do przedmiotu, podmiotów i formy, której celem nie jest obdarowanie następcy, lecz uzyskanie świadczenia od państwa. Ten charakter nie pozwala na stosowanie do niej, także w drodze analogii, w zakresie w jakim kolidowałoby to z istotą i celami przekazania gospodarstwa rolnego następcy, przepisów kodeksu cywilnego oraz kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, dotyczących darowizny. Przekazane na jej podstawie gospodarstwo rolne nie jest więc objęte wyłączeniem z art. 33 pkt 2 k.r.o. i wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej, zgodnie z zawartą w art. 31 § 1 k.r.o. regułą nabywania praw do tego majątku. Drugi z poglądów głosi natomiast, że mamy do czynienia z umową

darowizny w rozumieniu art. 888 i nast. k.c., a uzyskanie świadczeń przez przekazującego pozostaje bez wpływu na taki jej charakter, gdyż nie następuje to kosztem darczyńcy, lecz osoby trzeciej (państwa). Gospodarstwo rolne przekazane następcy, jako przedmiot wymieniony w art. 33 pkt 2 k.r.o. z mocy samego prawa wchodzi więc do jego majątku odrębnego.

W judykaturze Sądu Najwyższego przeważa pierwszy z przytoczonych poglądów (zob. następujące orzeczenia Sądu Najwyższego: uchwały z dnia 16 lipca 1980 r., III CZP 44/80, OSNCP 1981, nr 2-3, poz. 24, z dnia 17 września 1980 r., II UZP 20/80 OSNCP 1981, nr 2-3 poz. 27, z dnia 19 lutego 1991 r., III CZP 4/91, OSNCP 1991, nr 8-9, poz. 103, z dnia 29 września 1992 r., III CZP 98/92, OSNCP nr 3, poz. 35, dnia 25 marca 1992 r., III CZP 19/92, OSNCP 1992, nr 9, poz. 163, z dnia 14 października 1992 r., III CZP 125/92, OSNCP 1993, nr 4, poz. 58, z dnia 8 września 1993 r., III CZP 121/93, OSNC 1994, nr 5, poz. 97, wyroki z dnia 19 listopada 1996 r., III CKN 9/96 LexPolonica nr 402167, z dnia 19 lutego 1997 r., III CKN 9/97, Lex nr 50765, z dnia 18 grudnia 2000 r., I CKN 992/98, Lex nr 50826 postanowienie z dnia 4 października 2001 r., I CKN 402/00 OSNC 2002, nr 6, poz. 79). Zapatrywanie to podzielił Sąd Najwyższy w podjętej w powiększonym składzie siedmiu sędziów uchwale z dnia 25 listopada 2005 r., III CZP 59/05, (OSNC 2006, nr 5, poz. 79), w której odnosząc się do występujących w orzecznictwie Sądu Najwyższego rozbieżności w omawianej kwestii, w oparciu o szczegółową analizę kolejnych ustaw regulujących przekazanie gospodarstwa rolnego następcy (w tym także ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r.) i poszerzoną argumentację odwołującą się do zasad i przepisów prawa rodzinnego regulujących ustrój majątkowy małżeński w kształcie nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r., zmieniającą kodeks rodzinny i opiekuńczy przyjął, że gospodarstwo rolne przekazane na podstawie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin następcy pozostającemu w ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, należy do majątku wspólnego małżonków. W uzasadnieniu uchwały wskazał między innymi na to, że mimo utrzymującego się sporu co do charakteru umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy ustawodawca dokonując w 2004 r. daleko idących zmian kodeksu rodzinnego

i opiekuńczego w zakresie ustrojów majątkowych małżeńskich nie dostrzegł potrzeby rozszerzenia katalogu wyłączeń określonych w art. 33 k.r.o., pozostawiając rozstrzygnięcie co do charakteru umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy praktyce orzeczniczej, która opowiada się niezmiennie za traktowaniem takiej umowy jako wyodrębnionej umowy prawa cywilnego różnej od umowy darowizny. Pogląd wyrażony w uchwale utrzymał się także na gruncie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. w kontynuujących przyjęty w niej kierunek wykładni dalszych orzeczeniach Sądu Najwyższego (postanowienie z dnia 22 lutego 2007 r., III CSK 344/06, OSNC 2008 nr 1, poz. 12, uchwała z dnia 21 czerwca 2012 r., III CZP 29/12, dotychczas niepublikowana).

Sąd Najwyższy w składzie obecnie orzekającym podziela wyrażone w przytoczonych orzeczeniach konsekwentne i utrwalone już w judykaturze stanowisko charakteryzujące umowę przekazania gospodarstwa rolnego następcy, jako ustawowo wyodrębnioną swoistą umowę cywilnoprawną odmienną od umowy darowizny oraz wyrażone w nich zapatrywanie, że umowa o przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy zachowała taki swój szczególny charakter także w ustawie z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Nie mają do niej więc zastosowania, zarówno wprost, jak i drodze analogii przepisy kodeksu cywilnego o darowiznie.

Uznając trafność uzasadniającej je argumentacji wskazać trzeba w nawiązaniu do niej, że umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy stanowi integralny składnik systemu emerytalnego i rentowego rolników, o czym świadczy uregulowanie jej w ramach ustawy dotyczącej tego zagadnienia. Celem jej zawarcia jest uzyskanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego, z czym wiąże się wzajemna zależność umowy i decyzji w przedmiocie tych świadczeń polegająca na tym, że utrata mocy jednej pociąga za sobą utratę mocy drugiej z tych czynności. Tego rodzaju powiązanie czynności rolnika, następcy i państwa (świadczeniodawcy) sprawia, że umowa przekazania gospodarstwa następcy nie mieści się w katalogu umów uregulowanych w kodeksie cywilnym. Wspólną cechą umowy przekazania własności gospodarstwa rolnego następcy i umowy darowizny jest jedynie nieodpłatność świadczenia, nie będąca jednak atrybutem, ani nawet dominującą cechą umowy przekazania, do której *essentialia negotii*

należą przede wszystkim: ograniczony krąg podmiotów, którym gospodarstwo można przekazać, praca osoby otrzymującej gospodarstwo w tym gospodarstwie oraz konieczność przekazania gospodarstwa dla otrzymania świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Oparcie umowy przekazania gospodarstwa następcy na konstrukcji swoistej umowy, odmiennej od umowy darowizny podyktowane było celem socjalnym w postaci zapewnienia środków utrzymania rolnikom, a przy tym dążeniem do zwiększenia rentowności często niskoprodukcyjnych gospodarstw poprzez wymianę pokoleń i powierzenia ich następcy, jako rodzinnego warsztatu pracy, bez obciążenia spłatami. Odrębność tej umowy potwierdza treść art. 119 ust. 2 u.s.r. ustanawiającego - na szczególnych warunkach - ochronę rolnika przekazującego gospodarstwo następcy, na wypadek zachowań dających się określić mianem niewdzięczności, który ma zastosowanie również do umów zawartych na podstawie poprzednio obowiązujących ustaw z 1977 r. i 1982 r. Przyjęcie, że na gruncie ustawy z 14 grudnia 1982 r. mamy do czynienia z umownym przeniesieniem własności gospodarstwa rolnego na następcę pod tytułem nieodpłatnym na tyle podobnym do umowy darowizny, że należałoby do niego stosować w drodze analogii przepisy kodeksu cywilnego i innych ustaw o umowie darowizny (tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 30 stycznia 2009 r., II CSK 450/08, Lex nr 599753) czyniłoby, z uwagi na treść art. 898 § 1 k.c., zbędnym ustanawianie ochrony, polegającej na możliwości rozwiązania umowy. Odrębną instytucję uznania następcy za niegodnego przejęcia gospodarstwa rolnego przewidywał art. 49 u.u.s.r., określający jego przesłanki.

Odosobniony charakter ma na tle przedstawionego, dominującego kierunku judykatury, stanowisko prezentowane w powołanym wyżej postanowieniu z dnia 30 stycznia 2009 r., II CSK 450/08 oraz w postanowieniach Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2008 r., II CSK 647/07 (Lex nr 518174) i w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2010 r., II CSK 274/10, Lex nr 707865), zgodnie z którym pogląd sformułowany w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r., III CZP 59/05, odnośnie do przyjętej w nich o kwalifikacji prawnej umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy na podstawie ustawy z dnia 27 października 1977 r. jest nieaktualny na gruncie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. Stanowisko to oparte zostało na niedostatecznie

przekonującym - na tle przepisów tej ustawy, w tym w szczególności jej rozdziału 4 - Przekazywanie gospodarstw rolnych i wcześniej przedstawionej ich wykładni - założeniu, że ustawa ta tak dalece zbliżyła reżim prawny umowy przekazania gospodarstwa rolnego do umowy darowizny, iż nie jest uzasadnione, aby odmiennie traktować skutki tych czynności w świetle przepisów odwołujących się do darowizny.

Zgodnie z art. 50 ust. 1 u.u.s.r, w brzmieniu uzyskanym po jego zmianie ustawą z dnia 24 lutego 1990 r., gospodarstwo rolne mogło być przekazane według wyboru rolnika jednemu albo kilku następcom. Odstąpienie przy dokonywaniu tej zmiany od wcześniejszego uregulowania, według którego gospodarstwo mogło być przekazane jednemu następcy, a jeżeli ten pozostawał w związku małżeńskim, także obojgu małżonkom nie eliminowało małżonka następcy z grona osób uprawnionych do nabycia gospodarstwa w trybie przekazania (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 1995 r., III CZP 58/95, OSNC 1995, nr 10, poz. 139). Dokonany w ramach art. 50 ust. 1 przed jego zmianą przez rolnika wybór co do przekazania gospodarstwa tylko następcy, pozostającemu w związku małżeńskim nie przesądzał o przynależności gospodarstwa do jego majątku osobistego (wcześniej odrębnego). Przepis art. 50 ust. 1 u.u.s.r. nie jest bowiem przepisem szczególnym w stosunku do art. 33 k.r.o. i nie rozszerza zamkniętego katalogu przedmiotów stanowiących majątek osobisty (odrębny) małżonka (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2001 r., I CKN 402/00, dotyczące tej samej kwestii na gruncie ustawy z 1977 r.).

Podstawą oceny przynależności gospodarstwa rolnego przekazanego małżonkom w trybie omawianej ustawy pozostają przepisy art. 31 i 33 k.r.o. w myśl których w małżeństwie, w którym obowiązuje ustrój wspólności ustawowej, przynależność nabytych składników majątkowych do majątków osobistych małżonków ma wyjątkowy charakter. Zasadą jest, że wszelkie przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności majątkowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich wchodzi do majątku wspólnego małżonków. Decydujące znaczenie dla określenia czy przekazane następcy gospodarstwo rolne stanowi majątek wspólny małżonków ma czas nabycia i obowiązujący ich ustrój majątkowy. Jeżeli następcą, któremu przekazane zostało gospodarstwo pozostawał w ustroju

wspólności ustawowej, to nabyte w czasie jej trwania gospodarstwo , na podstawie art. 31 § 1 kro, stanowi majątek wspólny małżonków.

Z tych względów podjęto uchwałę jak na wstępie (art. 390 § 1 k.p.c.).